অধ্যায় ১৩ ঃ হিতোপদেশঃ (মিত্রলাভঃ)

অধ্যায় গাঁথনি

১৩.১ উদ্দেশ্য

১৩.২ পৰিচয়

১৩.৩ হিতোপদেশৰ চমু পৰিচয়

১৩.৩.১ হিতোপদেশৰ কথামুখৰ চমু আভাস

১৩.৪ মিত্রলাভৰ চমু পৰিচয়

১৩.৪.১ মিত্রলাভৰ উপকাহিনীসমূহৰ নাম উল্লেখ

১৩.৫ মিত্রলাভৰ মূল কাহিনীৰ সংস্কৃত পাঠ (Text)

১৩.৫.১ মূল কাহিনীৰ সংস্কৃত পাঠৰ শব্দার্থ

১৩.৫.২ মূল কাহিনীৰ অসমীয়া অনুবাদ

১৩.৬ উপকাহিনীৰ সংস্কৃত পাঠ (মৃগজম্বুকয়োঃ কথা)

১৩.৬.১ উপকাহিনীৰ সংস্কৃত পাঠৰ শব্দার্থ

১৩.৬.২ উপকাহিনীৰ অসমীয়া অনুবাদ

১৩.৭ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

১৩.৮ অধিক জানিবলৈ

১৩.৯ অগ্রগতিৰ খতিয়ান

১৩.১০ আৰ্হি প্রশ্ন

১৩.১ উদ্দেশ্য

এই অধ্যায়টি অধ্যয়ন কৰি আপুনি-

- প্রাচীন ভাৰতীয় গল্পসাহিত্যৰ চমু আভাস লাভ কৰিব
- হিতোপদেশৰ চমু পৰিচয় লাভ কৰিব পাৰিব
- মিত্রলাভৰ সাধাৰণ পৰিচয় লাভ কৰিব
- বিভিন্ন বিষয়ৰ নীতিজ্ঞান লাভ কৰিব পাৰিব
- মিত্রলাভৰ মূল কাহিনী আৰু এটা উপকাহিনীৰ সংস্কৃত পাঠ (শব্দার্থ আৰু অসমীয়া অনুবাদ সহ) অধ্যয়ন কৰিব পাৰিব।

১৩.২ পৰিচয়

আপুনি নিশ্চয় পঞ্চতন্ত্রৰ নাম শুনিছে। এই পঞ্চতন্ত্রৰ নিচিনা 'হিতোপদেশ' গ্রন্থখনো এখন অতি জনপ্রিয় গ্রন্থ। প্রাচীন ভাৰতীয় গল্পসাহিত্যত এই হিতোপদেশ গ্রন্থখনে এক বিশেষ

স্থান লাভ কৰিছে। প্ৰাচীন ভাৰতীয় গল্পসাহিত্য সাধাৰণতে দুভাগত বিভক্ত। প্ৰথম বিধ হৈছে মানবীয় চৰিত্ৰক লৈ ৰচিত অনুভূতিময় গল্পসাহিত্য, যেনে- গুণাঢ্যৰ "বৃহৎকথা" আৰু সোমদেৱৰ দ্বাৰা ৰচিত "কথাসৰিৎসাগৰ" আদি গ্ৰন্থ। আকৌ দ্বিতীয়বিধ হৈছে পশু-পক্ষীৰ চৰিত্ৰক লৈ ৰচিত উপদেশমূলক গল্পসাহিত্য। যাক ইংৰাজীত "didactic fable" বুলি জনা যায়। পঞ্চতন্ত্ৰ আৰু হিতোপদেশ আদি গ্ৰন্থ এই উপদেশমূলক গল্পসাহিত্যৰ অন্তৰ্ভুক্ত।

এই অধ্যায়টি অধ্যয়ন কৰি আপুনি হিতোপদেশ গ্ৰন্থখনৰ এক চমু আভাস লাভ কৰিব পাৰিব। অধ্যায়টিৰ জৰিয়তে আপুনি হিতোপদেশ গ্ৰন্থখনৰ লিখকৰ নাম, ইয়াৰ ৰচনাকাল, ৰচনাৰ উৎস তথা ইয়াৰ ভাগসমূহৰ বিষয়ে অবগত হব। ইয়াৰ উপৰিও গ্ৰন্থখনৰ আৰম্ভণি অৰ্থাৎ কথামুখত থকা নীতি শিক্ষামূলক কথাৰ আভাস পাব। ইয়াৰ পিচতে আপুনি হিতোপদেশৰ প্ৰথম ভাগ অৰ্থাৎ মিত্ৰলাভৰ চমু পৰিচয় লাভ কৰিব। অধ্যায়টিত আপুনি মিত্ৰলাভৰ মূল কাহিনী আৰু এই উপকাহিনীৰ অসমীয়া অনুবাদ সহ সংস্কৃত পাঠ অধ্যয়ন কৰিব পাৰিব। মিত্ৰলাভত সৰু-বৰ বহুতো উপকাহিনী আছে যদিও, আপোনাৰ সুবিধাৰ বাবে ইয়াত মাত্ৰ এটা সৰু উপকাহিনীৰ উল্লেখ কৰা হৈছে। হিতোপদেশৰ প্ৰতিটো কাহিনীৰ পৰাই বিভিন্ন নীতিশিক্ষা লাভ কৰিব পাৰি। এই অধ্যায়টিত থকা মিত্ৰলাভৰ মূল কাহিনী আৰু উপকাহিনীটোৰ পৰাও আপুনি নীতিশিক্ষা লাভ কৰিবলৈ সক্ষম হব।

১৩.৩ হিতোপদেশৰ চমু পৰিচয়

'হিতোপদেশ' গ্ৰন্থখনে প্ৰাচীন ভাৰতীয় গল্পসাহিত্যত এক উল্লেখযোগ্য স্থান অধিকাৰ কৰি আহিছে। "হিতোপদেশ" নামটো "হিত" আৰু "উপদেশ" এই দুটা শব্দৰ সংযোগত সৃষ্টি হৈছে। হিতকাৰক অথবা জ্ঞানপূৰ্ণ উপদেশ যি গ্ৰন্থত পোৱা যায়, সেইখনেই হৈছে "হিতোপদেশ"। গল্পকাহিনী বৰ্ণনাৰ মাধ্যমেৰে মানুহক নীতিশিক্ষা দিয়াই হিতোপদেশৰ মূল উদ্দেশ্য। বংগৰ ৰজা ধবলচন্দ্ৰৰ ৰাজসভাত "নাৰায়ণ পণ্ডিতে" ১৪ শ শতাব্দীৰ ভিতৰত 'হিতোপদেশ' গ্ৰন্থ ৰচনা কৰে বুলি জনা যায়। হিতোপদেশৰ কাহিনীসমূহ অতি মনোমোহা আৰু সহজ-সৰল। সেয়ে পঢ়োঁতাই ইয়াক সহজেই বুজিব পাৰে আৰু সহজেই ইয়াৰ প্ৰতি আকৰ্ষিত হয়। এই গ্ৰন্থখন পৃথিৱীৰ বিভিন্ন ভাষালৈ অনুবাদ কৰা হৈছে। পূৰ্বৰ দৰে বৰ্তমানেও ইয়াৰ জনপ্ৰিয়তা পৃথিৱীৰ বিভিন্ন দেশৰ শিশুসকলৰ মাজত বৰ্তি থকা দেখা যায়। আনকি ইয়াৰ জনপ্ৰিয়তা পঞ্চতন্ত্ৰতকৈও অধিক বুলি অনুমান কৰা হয়। গ্ৰন্থখন ৬৭৯ টা শ্লোকৰ লগতে কিছু অংশ গদ্যৰূপতো ৰচিত হৈছে। ইয়াত থকা শ্লোকসমূহ অতিকৈ উপদেশমূলক আৰু শিক্ষাদায়ক। হিতোপদেশ গ্ৰন্থখন চাৰিটা ভাগত বিভক্ত। সেই ভাগ কেইটাৰ নামবোৰ হ'ল- (১) মিত্ৰলাভ (২) সুহৃদভেদ (৩) বিগ্ৰহ আৰু (৪) সন্ধি। এই ভাগবোৰৰ নাম লিখকে গ্ৰন্থখনৰ কথামুখ অংশত উল্লেখ কৰিছে। প্ৰত্যেকটো ভাগতে বহুতো সৰু-বৰ কাহিনী পোৱা যায়। এই কাহিনীবোৰত মানবীয় ভাব-ভাষা আৰু অনুভূতিৰে পৰিপূৰ্ণ পশু-পক্ষীৰ চৰিত্ৰ দেখিবলৈ পোৱা যায়। পাটলিপুত্ৰৰ ৰজা সুদৰ্শনৰ তিনিজন উদণ্ড পুত্ৰ আছিল। সেই ৰাজকুমাৰ তিনিজনক নীতিশিক্ষা দিবলৈ ৰজাই সিহঁতক পণ্ডিত বিষ্ণু শৰ্মাৰ হাতত

কথামুখ- গল্প বা উপন্যাসৰ ভূমিকা, পাতনি।

অর্পণ কৰিছিল। বিষ্ণু শর্মাই সিঁহতক নীতিশিক্ষাৰ জ্ঞান দিবলৈ এই কাহিনী সমূহৰ সৃষ্টি কৰিছিল বুলি গ্রন্থখনত কোৱা হৈছে।

১৩.৩.১ হিতোপদেশৰ কথামুখৰ চমু আভাস

'হিতোপদেশ' গ্রন্থখনৰ আৰম্ভণিতে অর্থাৎ কথামুখ অংশত বহুতো নীতিশিক্ষামূলক শ্লোক আছে। বিদ্যা বা জ্ঞান সম্পর্কত ইয়াত উল্লেখ কৰা হৈছে যে বিদ্যা যিহেতু কাৰোপৰা চুৰ কৰিব নোৱাৰি, গতিকে ই অমূল্য, অবিনাশী। অর্থাৎ বিদ্যাৰ নাশ নাই। সকলো দ্রব্যৰ ভিতৰত বিদ্যাই সর্বোত্তম। এই বিষয়ত কথামুখত এনেধৰণে শ্লোক এটা উল্লেখ কৰা হৈছে-

সর্বদ্রব্যেষু বিদ্যৈব দ্রব্যমাহুৰনুত্তমম্।
অহার্যত্বাদনর্ঘত্বাদক্ষয়ত্বাচ্চ সর্বদা।। ৪ ।।

আকৌ কোৱা হৈছে যে বিদ্যাই মানুহক বিনয়ী কৰে তথা বিনয়ী ব্যক্তিকে সজ্জন বুলি কোৱা হয় (বিদ্যা দদাতি বিনয়ম্ বিনয়াদ্ য়াতি পাত্রতাম্)। সকলো সুখৰ প্রধান সাধন হৈছে বিদ্যা। বিদ্যাই সকলো অৱস্থাতে আদৰৰ স্থান পায়। বিদ্যাহীন ব্যক্তিক পশুৰ লগত তুলনা কৰা হৈছে। মূর্খ ব্যক্তিও বিদ্বান লোকৰ সংগত থাকি প্রকাশিত হৈ উঠে। পুৰুষৰ বুদ্ধি নীচ ব্যক্তিৰ সংগত মলীন হয় তথা নিজৰ সমান বুদ্ধি থকা ব্যক্তিৰ সম্পর্কত সমান হয়। আকৌ উত্তম ব্যক্তিৰ সংগৰ পৰা উত্তম ফল লাভ হয়।

বিদ্যাহীন ব্যক্তি সুগন্ধৰহিত পলাশবৃক্ষৰ দৰে বুলি কোৱা হৈছে। যি পুত্র বিদ্বানো নহয় আৰু ধার্মিকো নহয়, সেই পুত্রৰ জন্মৰদ্বাৰা কোনো লাভ নহয়। মূর্খপুত্র সকলো সময়তে দুখৰ কাৰণ হয়। গুণীপুত্র এজন হলেও ভাল, কিন্তু মূর্খপুত্র এশজন হলেও একো লাভ নহয়। বংশৰ গৌৰৱ অর্জন কৰা এজন মাত্র পুত্রই সুখৰ কাৰণ হয়। আনকি সাধাৰণ বংশত জন্ম হোৱা মনুষ্যও যদি গুণবান হয়, তেতিয়া আদৰৰ পাত্র হয়। যি পিতৃ বা মাতৃয়ে নিজৰ সন্তানক শিক্ষিত নকৰে, সেইসকল পিতৃ বা মাতৃ সন্তানৰ বাবে শত্রুতুল্য হয়। 'হিতোপদেশ' গ্রন্থত মানুহৰ ছয়বিধ সুখৰ কথাও কোৱা হৈছে। যাৰ এই ছয়বিধ সুখ আছে, সেইজন পুৰুষ সর্বসুখী। সেই ছয়বিধ সুখ হ'ল— নিত্য ধনৰ আগমন, নিৰোগীদেহ, মৰমীয়াল আৰু মধুৰভাষিণী স্ত্রী, আজ্ঞাকাৰী পুত্র তথা অর্থপূর্ণ বিদ্যা। এনে ধৰণৰ বহুতো নীতিশিক্ষামূলক কথা হিতোপদেশৰ কথামুখ অর্থাৎ আৰম্ভণিতে পোৱা যায়। এই অংশত এইটোও উল্লেখ পোৱা যায় যে ভাগীৰথী নদীৰ পাৰত পাটলিপুত্র নামৰ এখন নগৰ আছিল। তাত সুদর্শন নামৰ এজন গুণবান ৰজাই ৰাজত্ব কৰিছিল। তেওঁৰ তিনিজন মূর্খ আৰু উদণ্ড পুত্র আছিল। সিহঁত তিনিজনৰ বাবে ৰজা অতি চিন্তিত হৈছিল। গতিকে ৰজাই সেই মূর্খ পুত্র কেইজনক নীতিশিক্ষাৰ জ্ঞানেৰে শিক্ষিত কৰি তুলিবলৈ বিষ্ণু শর্মা নামৰ এজন মহান পণ্ডিতৰ হাতত সিহঁতক অর্পণ কৰিছিল। হিতোপদেশৰ ৰচক নাৰায়ণ পণ্ডিতৰ মতে হিতোপদেশ গ্রন্থ ৰচনাৰ মূল উদ্দেশ্যই হৈছে

যুৱ মানসিকতাক এনেদৰে নির্দেশনা দিয়া যাতে তেওঁলোকে জীৱন-দর্শনৰ বিষয়ে শিক্ষা লাভ কৰিব পাৰে তথা তেওঁলোক যাতে দায়িত্বশীল আৰু পৰিণত ব্যক্তি হিচাপে বিকাশ লাভ কৰিবলৈ সমর্থ হয়।

১৩.৪ মিত্রলাভৰ চমু পৰিচয়

'হিতোপদেশ' গ্রন্থৰ প্রথম ভাগটো হৈছে "মিত্রলাভ"। "মিত্র" মানে বন্ধু বা সখা আৰু "লাভ" মানে প্রাপ্তি হোৱা বা লাভ কৰা। এতিয়া মিত্রলাভ অংশৰ মূল বিষয়বস্তুৰ সংক্ষিপ্ত বিৱৰণ পঢ়িবলৈ পাব।

ৰজা সুদর্শনে নিজৰ মূর্খ পুত্র তিনিজনক বিষ্ণুশর্মাৰ হাতত অর্পণ কৰাৰ পিচত বিষ্ণু শর্মাই সিহঁতক এটা কাহিনীৰ মাধ্যমেৰে নীতিশিক্ষা দিবলৈ আৰম্ভ কৰিলে। সেই কাহিনীটোত উল্লেখ আছে যে গোদাবৰী নদীৰ পাৰত বিশাল শিমলুগছ এজোপা আছিল। সেই গছডালত অনেক ঠাইৰ পৰা চৰাই আহি বাস কৰিছিল। এদিনাখন সেই গছডালত থকা লঘুপতনক নামৰ কাউৰী এটাই হাতত জাল এখন লৈ আহি থকা ব্যাধ এজনক দেখা পালে। ব্যাধজনক দেখা পাই কাউৰীটোৰ মতে কিবা এটা অনিষ্টকৰ ঘটনা ঘটিব বুলি সন্দেহ হ'ল। তাৰ পাচত সেই ব্যাধটোৱে কিছু খুদ-চাউল মাটিত ছটিয়াই জালখন পেলাই দিলে আৰু নিজে লুকাই থাকিল। সেই সময়ত নিজ পৰিয়ালৰ সৈতে আকাশত উৰি থকা চিত্রগ্রীব নামৰ কপৌৰাজ এজনে সেই খুদ-চাউল দেখা পালে। তেতিয়া কপৌৰাজে চিন্তা কৰি আন কপৌসমূহক কলে যে সেই নির্জন বনত খুদ-চাউলৰ আৱির্ভাৱ কেনেকৈ সম্ভৱ হ'ল? এইটো শুভ লক্ষণ নহয়। কাৰণ এই চাউলৰ লোভত পৰিলে তেওঁলোকৰ সোণৰ খাৰুৰ লোভত বোকাত পৰা পথিকটোৰ নিচিনা দশা হব, যিটোক বাঘটোৱে ভক্ষণ কৰিছিল। চিত্রগ্রীৱ নামৰ কপৌৰাজটোৱে আন কপৌবিলাকক খুদ-চাউলৰ প্রতি লোভ নকৰিবলৈ বৃদ্ধ বাঘ আৰু বাটৰুৱাৰ কাহিনীটোৰ উদাহৰণ দাঙি ধৰিছিল। এদিনাখন বৃদ্ধ বাঘ এটাই বাটৰুৱা এজনক সোণৰ খাৰুৰ লোভ দেখুৱাই ওচৰলৈ মাতিছিল। প্রথমতে বাঘটোৱে বেদাদিশাস্ত্র তথা নানা ছলাহী কথাৰে বাটৰুৱাৰ মন মুহিছিল আৰু পিচত ওচৰতে থকা বিলৰ পানীত গাটো ধুই খাৰুপাত লবলৈ আমন্ত্রণ জনাইছিল। বাটৰুৱাটোৱে বাঘৰ কথা শুনি বিলৰ পানীত গা ধুবলৈ গৈ তাত থকা পলসত সোমাই পৰি উঠিব নোৱাৰা অৱস্থা হ'ল আৰু তেতিয়া বাঘটোৱে লাহে লাহে বাটৰুৱাক থাপ মাৰি ধৰি খাই পেলাইছিল। এই কাহিনীটোৰ জৰিয়তে চিত্রগ্রীৱই লগৰ কপৌবিলাকক লোভত পৰি বাটৰুৱাৰ দৰে যাতে দুর্দশা নহয় তাৰ বাবে চাউলকণৰ লোভত পৰি বিপদ চপাই নলবলৈ উচিত উপদেশ দিছিল। চিত্রগ্রীৱে কোৱা উক্ত কাহিনীটোৰ পৰাই মিত্রলাভৰ উপকাহিনীসমূহৰ আৰম্ভণি হৈছে। কাহিনীটোৰ পৰা আমি এইটো শিক্ষা পাওঁ যে মানুহে নভবা-নিচিন্তাকৈ কোনো বস্তুৰ লোভত পৰিব নালাগে। লোভে মানুহৰ মৃত্যু মাতি আনিব পাৰে।

১৩.৪.১ মিত্রলাভৰ উপকাহিনীসমূহৰ নাম উল্লেখ

মিত্রলাভৰ মূল কাহিনীটোৰ আলম লৈ পণ্ডিত বিষ্ণুশর্মাই ৰাজকুমাৰসকলক আৰু কেইটামান কাহিনী কৈছিল। সেই উপকাহিনীসমূহৰ নাম তলত উল্লেখ কৰা হ'ল-

১) বৃদ্ধ ব্যাঘ্রপথিকয়ো ঃ কথা (বৃদ্ধ বাঘ আৰু বাটৰুৱাৰ কাহিনী)

২) মৃগজম্বুকয়োঃ কথা (হৰিণা আৰু শিয়ালৰ কাহিনী)

৩) গৃধ্রবিড়ালয়োঃ কথা (শগুণ আৰু মেকুৰীৰ কাহিনী)

৪) হিৰণ্যককথা (হিৰণ্যকৰ কাহিনী)

৫) ব্যাঘ্রশৃগালয়োঃ কথা (বাঘ আৰু শিয়ালৰ কাহিনী)

৬) হস্তীশৃগালয়োঃ কথা (হাতী আৰু শিয়ালৰ কাহিনী)

জানি থোৱা ভাল

পঞ্চতন্ত্র আৰু হিতোপদেশৰ আৰ্হি প্রথমে মহাভাৰতৰ শান্তি পর্বত ভীষ্ম-যুধিষ্ঠিৰ সংবাদৰ মাজত দেখা পোৱা যায়। তাত পিতামহ ভীষ্মই ধর্মনীতি, ৰাজনীতি, চতুর্বর্গৰ (ধর্ম-অর্থ-কাম-মোক্ষক চতুর্বর্গ বোলা হয়) উপদেশ দিবলৈ বহুতো পশু-পক্ষীৰ চৰিত্র সমন্বিত কাহিনীৰ আশ্রয় লৈছিল।

পঞ্চতন্ত্র হৈছে উপদেশমূলক কাব্যৰ প্রথম নিদর্শন। ইয়াৰ ৰচক হৈছে বিষ্ণুশর্মা। গ্রন্থখনত পাচটা অধ্যায় আছে। সেয়েহে ইয়াক পঞ্চতন্ত্র (তন্ত্র মানে অধ্যায়) বোলা হয়। সেই তন্ত্র সমূহ হ'ল — মিত্রভেদ-মিত্রসম্প্রাপ্তি-কাকোলূকীয়-লব্ধপ্রণাশ আৰু অপৰীক্ষিতকাৰিকা।

জনা যায় যে মূর্খ ৰাজকুমাৰসকলক নীতিশিক্ষা দিবলৈ বিষ্ণু শর্মাই বিভিন্ন কাহিনীৰ সমাবেশেৰে পঞ্চতন্ত্র ৰচনা কৰিছিল। হিতোপদেশৰ দৰে পঞ্চতন্ত্রৰ ভাষাও অতি সহজ আৰু সৰল।

অগ্রগতি নিৰীক্ষণ

প্রশ্ন নং ১ঃ গুণাঢ্য আৰু সোমদেৱে ৰচনা কৰা গ্রন্থদুখনৰ নাম কি?

.....

প্রশ্ন নং ২ঃ হিতোপদেশ গ্রন্থখনৰ ভাগ কেইটা আৰু কি কি ?

.....

প্রশ্ন নং ৩ঃ বিদ্যাই মানুহৰ কি উপকাৰ সাধন কৰে ?

.....

প্রশ্ন নং ৪ঃ বিদ্যাহীন ব্যক্তিক কাৰ লগত তুলনা কৰা হৈছে?

.....

প্রশ্ন নং ৫ঃ পাটলিপুত্রৰ ৰজাজনৰ নাম কি আছিল আৰু তেওঁৰ কেইজন পুত্র আছিল?

.....

১৩.৫ মিত্রলাভৰ মূল কাহিনীৰ সংস্কৃত পাঠ

এতিয়া আপুনি মিত্রলাভৰ মূল কাহিনীটোৰ সংস্কৃত পাঠ পঢ়িবলৈ পাব। এই পাঠটো তলত উল্লেখ কৰা হ'ল-

অথ প্রাসাদপৃষ্ঠে সুখোপবিষ্টানাং ৰাজপুত্রাণাং পুৰস্তাৎ প্রস্তাৱক্রমেণ স পণ্ডিতো2ব্রৱীৎ, ভো ৰাজপুত্রাঃ! শৃণুত-

কাব্যশাস্ত্রবিনোদেন কালো গচ্ছতি ধীমতাম্।
ব্যসনেন চ মূর্খাণাং নিদ্রয়া কলহেন বা ।। ১ ।।

তদ্ ভবতাং বিনোদায় কাককূর্মাদীনাং বিচিত্রাং কথাং কথয়ামি। ৰাজপুত্রৈৱুক্তম্, আর্য! কথ্যতাম্। বিষ্ণুশর্মা উবাচ শৃণুত, সম্প্রতি মিত্রলাভঃ প্রস্তূয়তে, যস্য অয়ম্ আদ্যঃ শ্লোকঃ —

অসাধনা বিত্তহীনা বুদ্ধিমন্তঃ সুহৃত্তমাঃ।
সাধয়ন্ত্যাশু কার্য্যাণি কাককূর্মমৃগাখুবৎ।। ২ ।।

ৰাজপুত্রা ঊচুঃ — কথমেতৎ। সোৎব্রৱীৎ। অস্তি গোদাবৰীতীৰে বিশাল ঃ শাল্মলীতৰুঃ। তত্র নানাদিগ্‌দেশাদ্ আগত্য ৰাত্রৌ পক্ষিণো নিৱসন্তি। অথ কদাচিদ্ অৱসন্নায়াং ৰাত্রৌ অস্তাচলচূড়াৱলম্বিনি ভগৱতি কুমুদিনীনায়কে চন্দ্রমসি লঘুপতনকনামা বায়সঃ প্রবুদ্ধঃ কৃতান্তমিব দ্বিতীয়মায়ান্তং ব্যাধম্ অপশ্যৎ। তম্ আলোক্য অচিন্তয়ৎ — অদ্য প্রাতঃ এব অনিষ্টদর্শনং জাতম্, ন জানে কিম্ অনভিমতম্ দর্শয়িষ্যতি। ইতি উক্ত্বা তদ্ অনুসৰণক্রমেণ ব্যাকুলঃ চলিতঃ।

শোকস্থানসহস্রাণি ভয়স্থানশতানি চ
দিৱসে দিৱসে মূঢ়মাবিশন্তি ন পণ্ডিতম্ ।। ৩ ।।
অন্যচ্চ। বিষয়িনামিদৱশ্যং কর্তব্যম্
উত্থায়োত্থায় বোদ্ধব্যং মহদ্ভয়মুপস্থিতম্।
মৱণব্যাধিশোকানাং কিমদ্য নিপতিষ্যতি ।। ৪ ।।

অথ তেন ব্যাধেন তণ্ডুলকণান্ বিকীর্য জালং বিস্তীর্ণম্। স চ তত্র প্রচ্ছন্নো ভূত্বা স্থিতঃ। তস্মিন্নেব কালে চিত্রগ্রীবনামা কপোতৰাজঃ সপৰিবাৰো বিয়তি বিসর্পন্ তান্ তণ্ডুলকণান্ অবলোকয়ামাস। ততঃ কপোতৰাজঃ তণ্ডুলকণলুব্ধান্ কপোতান্ প্রাহ-কুতোঽত্র নির্জনে বনে তণ্ডুলকণানাং সম্ভৱঃ? তন্নিৰূপ্যতাং তাবৎ, ভদ্রম্ ইদং ন পশ্যামি। প্রায়েণ অনেন তণ্ডুলকণলোভেন অস্মাভিঃ অপি তথা ভবিতব্যম্।

কংকণস্য তু লোভেন মগ্নঃ পংকে সদুস্তৱে।
বৃদ্ধব্যাঘ্রেণ সম্প্রাপ্ত ঃ পথিকঃ সম্মৃতো যথা ।। ৫ ।।

১৩.৫.১ মূলকাহিনীৰ সংস্কৃত পাঠৰ শব্দার্থ

অথ = ৰাজপুত্রাণাং সমর্পণান্তৰম্ (ৰাজপুত্রসকলক বিষ্ণু শর্মাৰ হাতত সমর্পণ কৰাৰ পিছত) প্রাসাদপৃষ্ঠে = ৰাজভৱনোপৰিভাগে (ৰাজভৱনৰ উপৰভাগত) সুখোপবিষ্টানাং = আনন্দেন অৱস্থিতানাং (আনন্দমনেৰে বহি থকাসকলৰ), ৰাজপুত্রাণাং = নৃপকুমাৰাণাম্ (ৰাজপুত্রসকলৰ), পুৰস্তাৎ = অগ্রতঃ (আগত), পণ্ডিতঃ = বিদ্বান্ (পণ্ডিত) সঃ= বিষ্ণুশর্মা (বিষ্ণুশর্মাই), অব্রবীৎ = অবদৎ (কৈছিল), ভো ৰাজপুত্রাঃ = হে ৰাজকুমাৰাঃ (হে ৰাজকুমাৰসকল), শৃণুত = আকর্ণয়ত (শুনা), ধীমতাম্ = প্রজ্ঞাবতাম্ (বুদ্ধিমানসকলৰ), কালঃ = সময়ঃ (সময়), কাব্যশাস্ত্রবিনোদেন = সাহিত্যবিদ্যাপ্রমোদেন (কাব্য শাস্ত্রৰ অধ্যয়নৰ পৰা পোৱা অনন্দৰ দ্বাৰা), গচ্ছতি = ব্যতীতঃ ভবতি (পাৰ হয়), মূর্খাণাম্ = অজ্ঞানীনাম্ (অজ্ঞানীসকলৰ), ব্যসনেন = কামনাবাসনাদ্বাৰা (কামনা-বাসনাৰ দ্বাৰা), নিদ্রয়া চ = প্রস্বাপেন চ (আৰু নিদ্রাৰদ্বাৰা), কলহেন বা = বিগ্রহেন বা (অথবা কাজিয়াৰ দ্বাৰা), গচ্ছতি = ব্যতীতঃ ভবতি (পাৰ হয়)। তদ্ = তস্মাৎ কাৰণাৎ (সেই বাবে), ভবতাম্ = যুষ্মাকম্ (তোমালোকৰ), বিনোদায় = প্রমোদায় (আনন্দৰ বাবে), কাককূর্মাদীনাং = বায়সকচ্ছপাদীনাম্ (কাউৰী-কাছ আদিৰ), বিচিত্রাং = অনেকপ্রকাৰাং (বিচিত্র), কথাং = প্রবন্ধকল্পনাং (কাহিনীক), কথয়ামি = প্রতিপাদয়ামি (উপস্থাপন কৰিম), ৰাজপুত্রৈ ঃ = নৃপকুমাৰৈঃ (ৰাজপুত্রসকলৰ দ্বাৰা), উক্তম্ = কথিতম্ (কোৱা হ'ল), আর্য ! = পূজনীয় ! (মহোদয়) ! , কথ্যতাম্ = উচ্যতাম্ (কওঁকচোন), বিষ্ণুশর্মা = তন্নামকঃ (বিষ্ণুশর্মাই), উবাচ = জগাদ (কলে), শৃণুত = আকর্ণয়ত (শুনাহঁক), সম্প্রতি = ইদানীম্ (এতিয়া), মিত্রলাভঃ = এতন্নামকং প্রকৰণম্ (মিত্রলাভ অর্থাৎ হিতোপদেশৰ প্রথম ভাগ), প্রস্তূয়তে = প্রাৰভ্যতে (আৰম্ভ কৰা হৈছে), যস্য = মিত্রলাভস্য (যাৰ অর্থাৎ মিত্রলাভৰ), অয়ম্ = এষঃ (এইটো), আদ্যঃ = প্রথমঃ (প্রথম), শ্লোকঃ = পদ্যম্ (শ্লোক)।

অসাধনাঃ = সাধনৰহিতাঃ (সামর্থ্যহীন অথবা সাধনহীন), বিত্তহীনাঃ = নির্ধনাঃ (ধনহীন), বুদ্ধিমন্তঃ = সুধিয়ঃ (বুদ্ধিমান), সুহৃত্তমাঃ = উত্তমবান্ধবাঃ (ভাল বান্ধব সকলে), কাককূর্মমৃগাখুবৎ = বায়সকচ্ছপহৰিণমূষিকতুল্যম্ (কাউৰী, কাছ, হৰিণ, নিগনি আদিৰ দৰে), কার্য্যাণি = কৃত্যানি (কার্য্যসমূহ), আশু = সত্বৰম্ (সোনকালে), সাধয়ন্তি = সফলীকুর্বন্তি (সফলতাৰে সমাপন কৰে)। ৰাজপুত্রাঃ = নৃপকুমাৰাঃ (ৰাজকুমাৰসকলে) উচুঃ = জগদুঃ (কলে), কথম্ এতৎ = কেন প্রকাৰেণ (এইটো কেনেকৈ), সঃ = মহাপণ্ডিতঃ (সেই পণ্ডিত বিষ্ণুশর্মাই), অব্রবীৎ = অবদৎ (কলে), গোদাবৰীতীৰে = গোদাবৰীনদীতটে (গোদাবৰী নদীৰ পাৰত), বিশালঃ = বৃহৎকায়ঃ (বিশাল), শাল্মলীতৰুঃ = বৃক্ষবিশেষঃ (শিমলুগছ), অস্তি = বর্ততে (আছে)। তত্র = বৃক্ষে (সেই গছডালত), নানাদিগ্দেশাৎ = অনেকপ্রদেশাৎ (বহুদিশৰ পৰা), আগত্য = এত্য (আহি), ৰাত্রৌ = নিশায়াম্ (ৰাতি),পক্ষিণঃ = বিহগানি (চৰাইবোৰ), নিৱসন্তি = নিবাসং কুর্বন্তি (বাস কৰে), অথ =

অনন্তৰম্ (ইয়াৰ পিচত), কদাচিৎ = জাতুচিৎ (কোনো সময়), ৰাত্রৌ = নিশায়াম্ (ৰাতি), অবসন্নায়াং = ব্যতীতায়াম্ (ব্যতীত হোৱাৰ পিচত), ভগবতি = ঐশ্বর্যসম্পন্নে (ভগবান), কুমুদিনীনায়কে = কৈৰবিণিনাথে (কুমুদিনীবিলাকৰ নায়ক), চন্দ্রমসি = শশাংকে (চন্দ্র), অস্তাচলচূড়াবলম্বিনি = অস্তংগতে সতি (অস্তাচল যোৱাৰ পিচত), লঘুপতনকনামা = লঘুপতনকাভিধঃ (লঘুপতনক নামৰ), বায়সঃ = কাকঃ (কাউৰী), প্রবুদ্ধঃ = জাগৰিতঃ (সাৰ পালে), দ্বিতীয়ম্ = অপৰম্ (আনটোৱে), আয়ান্তম্ = আগচ্ছন্তম্ (আহি থকা), কৃতান্তম্ = মৃত্যুম্, যমৰাজম্ (যমৰাজৰ), ইব = যথা (দৰে), ব্যাধম্ = নিষাদম্ (ব্যাধক), অপশ্যৎ = অবলোকয়ৎ (দেখিছিল), তম্ = ব্যাধক (সেই ব্যাধক), আলোক্য = নিৰীক্ষ্য (লক্ষ্য কৰি), অচিন্তয়ৎ = অধ্যায়ৎ (চিন্তা কৰিছিল) অদ্য = অস্মিন্ দিনে (আজি), প্রাতঃ এব = প্রভাতসময়ে এব (ৰাতিপুৱাই), অনিষ্টদর্শনং = অনভীষ্ট ইক্ষণম্ (অশুভদর্শন), জাতম্ = সংবৃত্তম্ (ঘটিল), ন জানে = ন বেদ্মি (নাজানো), কিম্ = কীদৃশম্ (কেনেধৰণৰ), অনভিমতম্ = অনভীষ্টম্ (অনিষ্ঠ), দর্শয়িষ্যতি = বিলোকয়িষ্যতি (দর্শন হ'ব), ইতি উক্ত্বা = এবং বদিত্বা (এনেদৰে কৈ), তদনুসৰণক্রমেণ = তদনুগমনসাৰেণ (তাক অনুসৰণ কৰি), ব্যাকুল ঃ = অত্যাকুলঃ সন্ (ব্যাকুল হৈ), চলিতঃ = প্রস্থিতঃ (গমন কৰিলে)। শ্লোকস্থানসহস্রাণি = দুঃখহেতুসহস্রাণি (শোকৰ হাজাৰকাৰণ), ভয়স্থানশতানি চ = ভীতিহেতুশতানি চ (আৰু ভয়ৰ শ শ কাৰণ) দিৱসে দিৱসে = প্রতিদিনম্ (প্রতিদিন), মূঢ়ম্ = মূর্খম্ (মূর্খক), আবিশন্তি = প্রবিশন্তি (ঘেৰি ধৰে), ন পণ্ডিতম্ = বিদ্বাংসং ন প্রবিশন্তি (পণ্ডিতক ঘেৰি নধৰে)।

উত্থায় উত্থায় = পুনঃ পুনঃ উৎথানং কৃত্বা (বাৰে বাৰে উঠি), বোদ্ধব্যম্ = জ্ঞাতব্যম্ (বুজিব লাগে), মহৎ = বৃহদাকাৰম্ (ডাঙৰ), ভয়ম্ = ত্রাসম্ (ভয়), উপস্থিতম্ = সম্প্রাপ্তম্ (উপস্থিত হ'ল), মৰণব্যাধশোকানাং = নিধনৰোগ-দুঃখানাম্- মধ্যে (মৰণ, ৰোগ তথা শোকৰ), অদ্য = অস্মিন্ দিনে (আজি), কিম্ নিপতিষ্যতি = কিম্ আয়াস্যতি (কি আহিব)। অথ = অনন্তৰম্ (ইয়াৰ পিচত), তেন ব্যাধেন = তেন নিষাদেন (সেই ব্যাধৰ দ্বাৰা), তণ্ডুলকণান্ = তণ্ডুলসূক্ষ্মাংশান্ (চাউলৰ কণবোৰক), বিকীর্য = বিক্ষিপ্য (চটিয়াই), জালং = আনায়ঃ (জাল), বিস্তীর্ণম্ = প্রসাৰিতম্ (প্রসাৰিত কৰিলে), স চ ব্যাধঃ (আৰু সেই ব্যাধজনে), তত্র = তস্মিন্ (তাত), প্রচ্ছন্নো ভূত্বা = গুপ্তঃ সন্ (লুকাই থাকি), স্থিতঃ = অৱস্থিতঃ (অৱস্থান কৰিলে), অস্মিন্ এব কালে = অত্র এব সময়ে (সেই সময়তে), চিত্রগ্রীবনামা = চিত্রগ্রীবাভিধঃ (চিত্রগ্রীব নামৰ), কপোতৰাজঃ = কপোতানাং নৃপঃ (কপৌচৰাইবিলাকৰ ৰজা), সপৰিবাৰো = সকুটুম্বঃ (আত্মীয় কুটুম্বৰে সৈতে), বিয়তি = আকাশে (আকাশত), বিসর্পন্ = উড়ীয়মানঃ, (উৰি থাকোতে), তান্ তণ্ডুলসূক্ষ্মাংশান্ (সেই চাউলৰ ক্ষুদ্র অংশবোৰক), অবলোকয়ামাস = দদর্শ (দেখা পাইছিল), ততঃ = তদনন্তৰম্ (তাৰ পিচত), কপোতৰাজঃ (কপৌৰাজে), তণ্ডুলকণলুব্ধান্ = তণ্ডুলসূক্ষ্মাংশলোলুপান্ (চাউলৰ কণবোৰৰ প্রতি লালস কৰা), কপোতান্ = পাৰাবতান্

(কপৌসমূহক), প্রাহ = বদতি (কলে), অত্র = অস্মিন্ (এই), নির্জনে = মানবৰহিতে (নির্জন), বনে = অৰণ্যে (বনত), তণ্ডুলকণানাং (চাউলৰ কণবোৰৰ), কুত ঃ = কস্মাৎ (কৰপৰা), সম্ভৱঃ = আৱির্ভাৱঃ (আৱির্ভাৱ হৈছে), তাবৎ = অতঃ (গতিকে), তৎ = তস্মাদ্ হেতো ঃ (তাৰ কাৰণ), নিৰূপ্যতাম্ = বিচার্যতাম্ (নিৰূপণ কৰা উচিত)। ইদম্ = এতৎ (এইটো), ভদ্রম্ = শোভনম্ (ভাল), ন পশ্যামি = ন অবলোকয়ামি (দেখা নাই), প্রায়েন = প্রায়ঃ (প্রায়েই), অনেন = এতেন (ইয়াৰ দ্বাৰা), তণ্ডুলকণলোভেন = (চাউলকণৰ লোভত), অস্মাভি অপি = সর্বৈঃ কপোতৈঃ চ (আমাৰ কপৌবিলাকৰো), তথা = তেন প্রকাৰেণ (তেনে ধৰণৰ), ভবিতব্যম্ = ভৱনীয়ম্ (অবস্থা হব)। [যথা কংকণস্য লোভে পথিকস্য দুর্দশা অভৱৎ। অর্থাৎ সোণৰ খাৰুৰ লোভ দেখু�ৱাই বৃদ্ধ বাঘ এটাই বাটৰুৱা এজনক ওচৰলৈ মাতি যেনেদৰে ছলেৰে ভক্ষণ কৰিছিল, তেনেদৰে চাউলকণৰ লোভ দেখুৱাই কপৌবিলাককো কোনোবাই আত্মসাৎ কৰিব পাৰে বুলি চিত্রগ্রীৱে সন্দেহ কৰিছিল।]

কংকণস্য = সুবর্ণকটকস্য (সোণৰ খাৰুৰ), লোভেন = মোহেন (লোভৰ দ্বাৰা), সুদুস্তৰে = কঠিনে (অতি কঠিন), পংকে = কর্দমে (বোকাত), মগ্ন ঃ = নিপতিত ঃ (পৰি), পথিকঃ = পান্থঃ (বাটৰুৱা), বৃদ্ধব্যাঘ্রেণ = জৰঠদ্বীপিনা (বৃদ্ধ বাঘৰ দ্বাৰা), সম্প্রাপ্তঃ = সংগতঃ সন্ (প্রাপ্ত হৈ), যথা = যেন প্রকাৰেণ (যেনেদৰে), সম্মৃতো = মৰণত্বং প্রাপ্ত ঃ (মৰণপ্রাপ্ত হ'ল)।

জানি থোৱা ভাল

ওপৰত উল্লেখ কৰা পাঠটোৰ সংস্কৃত শব্দ কিছুমানৰ সমাস ভাঙিলে এনেদৰে পোৱা যাব —

১) প্রাসাদপৃষ্ঠে = প্রাসাদস্য পৃষ্ঠম্ (ষষ্ঠী তৎপুৰুষ) [প্রাসাদপৃষ্ঠম্] তস্মিন্।

২) মিত্রলাভ ঃ = মিত্রাণাং লাভঃ (ষষ্ঠী তৎপুৰুষ)।

৩) অসাধনাঃ = অবিদ্যমানং সাধনং যেষাং তে (বহুব্রীহি সমাস)।

৪) বিত্তহীনা ঃ = বিত্তেন হীনা ঃ (তৃতীয়া তৎপুৰুষ)।

৫) গোদাবৰীতীৰে = গোদাবর্যা ঃ তীৰম্ (ষষ্ঠী তৎ), [গোদাবৰীতীৰম্], তস্মিন্ (অধিকৰণত সপ্তমী)।

৬) লঘুপতনকনামা = লঘুপতনক ঃ নাম যস্য সঃ (বহুব্রীহি), তথোক্তঃ।

৭) অনিষ্টদর্শনম্ = ন ইষ্টঃ (নঞ্ তৎ), [অনিষ্টঃ] অনিষ্টস্য দর্শনম্, (ষষ্ঠী তৎ)।

৮) কপোতৰাজ ঃ = কপোতানাং ৰাজাঃ (ষষ্ঠী তৎ)।

ঠিক একেদৰে ক্রিয়াপদসমূহ ভাঙিলে এনেধৰণে পোৱা যাব -

১) শৃণুত = শ্রু + লোট্ ত। (শুনা অর্থত শ্রু ধাতু)।

২) গচ্ছতি = গম্ + লট্ তি (যোৱা অর্থত গম্ ধাতু)।

৩) সাধয়ন্তি = সাধ্ + লট্ অন্তি। (সাধন কৰা অর্থত সাধ্ ধাতু)।

৪) পশ্যামি = দৃশ্ + লট্ মি। (দেখা পোৱা অর্থত দৃশ্ ধাতু)।

১৩.৫.২ মিত্রলাভৰ মূল কাহিনীৰ অসমীয়া অনুবাদ

ৰাজপুত্রসকলক বিষ্ণুশর্মাৰ হাতত সমর্পণ কৰাৰ পিচত ৰাজভৱনৰ উপৰভাগত আনন্দমনেৰে বহি থকা ৰাজপুত্রসকলৰ আগত পণ্ডিত বিষ্ণুশর্মাই কৈছিল, হে ৰাজকুমাৰসকল, শুনা-

বুদ্ধিমানসকলৰ সময় কাব্যশাস্ত্র অধ্যয়নৰপৰা পোৱা আনন্দৰ দ্বাৰা পাৰ হয়, অজ্ঞানীসকলৰ সময় কামনা-বাসনাৰ দ্বাৰা আৰু নিদ্রাৰ দ্বাৰা অথবা কাজিয়াৰ দ্বাৰা পাৰ হয়। ১।।

গতিকে তোমালোকৰ আনন্দৰ বাবে কাউৰী-কাছ আদিৰ বিচিত্র কাহিনী উপস্থাপন কৰিম। ৰাজপুত্রসকলে ক'লে -মহোদয় কওঁকচোন। বিষ্ণুশর্মাই কলে- শুনাহঁক, এতিয়া মিত্রলাভ (হিতোপদেশৰ প্রথম ভাগ) আৰম্ভ কৰা হৈছে, যাৰ এইটো প্রথম শ্লোক-

সাধনহীন, ধনহীন, বুদ্ধিমান তথা ভাল বান্ধবসকলে কাউৰী, কাছ, হৰিণ, নিগনি আদিৰ দৰে কার্যসমূহ সোনকালে সফলতাৰে সাধন কৰে। ২।।

ৰাজকুমাৰসকলে কলে- এইটো কেনেকৈ ? বিষ্ণুশর্মাই কলে - গোদাবৰীনদীৰ পাৰত বিশাল শিমলুগছ এজোপা আছে। সেই গছজোপাত বহুদিশৰ পৰা আহি ৰাতি চৰাইবোৰে বাস কৰে। ইয়াৰ পিচত কোনো এক ৰাতিৰ সময় পাৰ হৈ যোৱাৰ পিচত কুমুদিনীবিলাকৰ নায়ক চন্দ্রই অস্তাচল যোৱাত লঘুপতনক নামৰ কাউৰীটোৱে সাৰ পালে আৰু দ্বিতীয় যমৰাজৰ দৰে আহি থকা ব্যাধক দেখা পালে। সি তাক (সেই ব্যাধক) দেখি চিন্তা কৰিলে- আজি ৰাতিপুৱাই অমঙ্গলীয়া বস্তু দর্শন হ'ল। নাজানো কি অনিষ্ট দর্শন হব। এইদৰে কৈ তাক অনুসৰণ কৰি ব্যাকুল হৈ (কাউৰী) গমন কৰিলে।

শোকৰ হাজাৰ কাৰণ আৰু ভয়ৰ শ শ কাৰণে প্রতিদিনেই মূর্খক ঘেৰি ধৰে, পণ্ডিতসকলক ঘেৰি নধৰে। ৩।।

বাৰে বাৰে উঠি বিচাৰ কৰিব লাগে, ডাঙৰ ভয় উপস্থিত হ'ল, মৰণ-ৰোগ তথা শোকৰ (ভিতৰত) আজি কি আহিব? ৪।।

ইয়াৰ পিচত সেই ব্যাধটোৱে খুদ-চাউলবোৰ চটিয়াই জাল পেলাই দিলে আৰু তেওঁ তাত লুকাই থাকিল। এই সময়তেই চিত্রগ্রীৱ নামৰ কপৌৰাজটোৱে সপৰিয়ালে আকাশত উৰি থাকোতে সেই খুদ-চাউলবোৰ দেখা পালে। তাৰ পিচত কপৌৰাজে খুদ-চাউলবোৰৰ প্রতি লালসা থকা কপৌসমূহক কলে - এই নির্জন বনত খুদ-চাউলবোৰৰ আবির্ভাৱ কেনেকৈ হ'ল? গতিকে এতিয়া সেইটো (ইয়াৰ আবির্ভাৱৰ কাৰণ) নিৰূপণ

কৰা উচিত। এইটো ভাল দেখা নাই। প্ৰায়েই এই খুদ-চাউলৰ লোভত আমাৰো (কপৌবিলাকৰো) তেনেধৰণৰ একেই দশা হব, যেনেদৰে সোণৰ খাৰুৰ লোভত অতি টান বোকাত পৰি বাটৰুৱা বৃদ্ধবাঘৰ দ্বাৰা প্ৰাপ্ত হৈ মৃত্যু মুখত পৰিল। (অৰ্থাৎ বৃদ্ধবাঘে বাটৰুৱা এজনক সোণৰ খাৰুৰ লোভ দেখুৱাই প্ৰথমে বিলৰ পানীত গা ধুই খাৰুপাত লবলৈ আহ্বান জনালে। পিচত বাটৰুৱাটোৱে বিলৰ বোকাত পৰাত তাক বাঘটোৱে খাই পেলালে)।

অগ্ৰগতি নিৰীক্ষণ

প্ৰশ্ন নং ৬ঃ মিত্রলাভৰ প্ৰথম শ্লোকটোত কি কোৱা হৈছে?

.....

প্ৰশ্ন নং ৭ঃ গোদাবৰী নদীৰ পাৰত কি গছ আছিল?

.....

প্ৰশ্ন নং ৮ঃ গোদাবৰীনদীৰ পাৰৰ গছডালত থকা কাউৰীটোৰ নাম কি?

.....

প্ৰশ্ন নং ৯ঃ মিত্রলাভৰ মূল কাহিনীটোত পোৱা কপৌৰাজৰ নাম কি ?

.....

প্ৰশ্ন নং ১০ঃ খাৰুৰ লোভত পথিকৰ কি অৱস্থা হৈছিল?

.....

১৩.৬ উপকাহিনীৰ মূল সংস্কৃত পাঠ (মৃগজম্বুকয়ো ঃ কথা)

হিতোপদেশ গ্ৰন্থৰ মিত্রলাভ অংশৰ মূল কাহিনীটোৰ সংস্কৃত পাঠ অধ্যয়নৰ অন্তত আপুনি এতিয়া "মিত্রলাভ" ত থকা আন উপকাহিনীসমূহৰ ভিতৰৰে এটি চুটি উপকাহিনীৰ সংস্কৃত পাঠ পঢ়িবলৈ পাব। এই উপকাহিনীটোৰ নাম "মৃগজম্বুকয়োঃ কথা" বুলি পাঠত আছে। অসমীয়াত কাহিনীটোৰ নাম হব "হৰিণ আৰু শিয়ালৰ কাহিনী"। "মৃগঃ" মানে হৰিণ আৰু "জম্বুকঃ" মানে শিয়াল। দুয়োটা শব্দ একেলগে লিখা বাবে দ্বিবচনতপোৱা গৈছে। সেয়ে "মৃগজম্বুকয়োঃ শব্দটো ব্যৱহাৰ হৈছে আৰু "কথা" মানে আপুনি জানেই "কাহিনী"। এতিয়া তলত এই উপকাহিনীটোৰ সংস্কৃত পাঠ এনেদৰে উল্লেখ কৰা হ'ল-

"অস্তি মগধদেশে চম্পকবতী নাম অৰণ্যানী। তস্যাং চিৰাৎ মহতা স্নেহেন মৃগকাকৌ নিবসতঃ। স চ মৃগঃ স্বেচ্ছয়া ভ্রাম্যন্ হৃষ্টপুষ্টাংগঃ কেনচিৎ শৃগালেন অবলোকিত ঃ। তং দৃষ্ট্বা শৃগালো2চিন্তয়ৎ - "আ ঃ! কথম্ এতৎ মাংসং সুললিতং ভক্ষয়ামি? ভবতু, বিশ্বাসং তাবদ্ উৎপাদয়ামি" ইতি আলোচ্য উপসৃত্যাব্রবীৎ- "মিত্র! কুশলং তে"? মৃগেণ উক্তম্- "কঃ ত্বম্"? স ব্রুতে - 'ক্ষুদ্রবুদ্ধিনামা জম্বুকঃ অহম্। অত্র অৰণ্যে বন্ধুহীনো মৃতবৎ একাকী নিবসামি, ইদানীং

ত্বাং মিত্রম্ আসাদ্য পুনঃ সবন্ধুঃ জীৱলোকং প্রবিষ্টঃ অস্মি, অধুনা তব অনুচৰেণ ময়া সর্বথা ভবিতব্যম্ ইতি। মৃগেণ উক্তম্ - "এবম্ অস্তু"।

ততঃ পশ্চাদ্ অস্তংগতে সবিতৰি ভগবতি মৰীচিমালিনি তৌ মৃগস্য বাসভূমিং গতৌ! তত্র চম্পকবৃক্ষশাখায়াং সুবুদ্ধিনামা কাকো মৃগস্য চিৰমিত্রম্ নিবসতি। তৌ দৃষ্ট্বা কাকঃ অবদৎ- "সখে চিত্রাংগ! কোঽয়ং দ্বিতীয়ঃ"? মৃগো ব্রুতে -"জম্বুকোঽয়ম্। অস্মৎসখ্যম্ ইচ্ছন্ আগতঃ।" কাকো ব্রুতে- "মিত্র! অকস্মাদ্ আগন্তুনা সহ মৈত্রী ন যুক্তা, তদ্ ন ভদ্রম্ আচৰিতম্"।

তথা চ উক্তম্ - অজ্ঞাতকুলশীলস্য বাসো দেয়ো ন কস্যচিৎ।
মার্জাৰস্য হি দোষেণ হতো গৃধ্রো জৰদ্গবঃ।।

১৩.৬.১ উপকাহিনীৰ সংস্কৃত পাঠৰ শব্দার্থ

মগধদেশে = মগধনামজনপদে (মগধ নামৰ প্রদেশত), চম্পকবতী নাম = চম্পকবতী ইতি নাম্না (চম্পকবতী নামৰ) অৰণ্যানী = মহদ্ অৰণ্যম্ (ডাঙৰ অৰণ্য), তস্যাম্ = অৰণ্যান্যাম্ (সেই অৰণ্যত), চিৰাৎ = বহুকালাৎ (বহুদিনৰ পৰা), মহতা = বিপুলেন (বহুত), স্নেহেন = প্রেম্না (প্রেমেৰে), মৃগকাকৌ = হৰিণবায়সৌ (হৰিণ আৰু কাউৰী), নিবসতঃ = নিবাসং কুৰুতঃ (বাস কৰিছিল)। স চ মৃগঃ = পূর্বোক্ত ঃ হৰিণ ঃ (আৰু সেই হৰিণটোৱে), স্বেচ্ছয়া = নিজবাঞ্ছয়া (নিজ ইচ্ছাৰে), হৃষ্টপুষ্টাংগঃ = পুলকিতমাংসপূর্ণশৰীৰঃ (মাংসপূর্ণ শৰীৰেৰে), ভ্রাম্যন্ = ভ্রমণং কুর্বন্ (বিচৰণ কৰি থকা), কেনচিৎ = যেন কেনাপি অপৰিচিতেন (কোনো এক অপৰিচিত), শৃগালেন = জম্বুকেন (শিয়ালৰদ্বাৰা) অবলোকিত ঃ = দৃষ্টঃ (দৃষ্ট হ'ল) । তম্ = মৃগম্ (সেই হৰিণক), দৃষ্ট্বা = বিলোক্য (দেখি), শৃগালঃ = জম্বুকঃ (শিয়াল), অচিন্তয়ৎ = বিচাৰিতবান্ (বিচাৰ কৰিলে), আঃ = আশ্চর্যম্ (আশ্চর্য্য), সুললিতম্ = অতিসুন্দৰম্ (অতি সুন্দৰ), এতৎ মাংসম্ = হৰিণমাংসম্ (হৰিণৰ মাংস) কথ ম্ = কেন প্রকাৰেণ (কেনেকৈ), ভক্ষয়ামি = খাদামি (খাওঁ)?, ভবতু = অস্তু (হওঁক), তাবৎ = প্রাক্ (প্রথমে), বিশ্বাসং = বিস্রম্ভম্ (বিশ্বাস), উৎপাদয়ামি = জনয়ামি (জন্মাওঁ), ইতি = ইত্থম্ (এনেদৰে), আলোচ্য = বিমৃশ্য (ভাবি), উপসৃত্য = সমীপং গত্বা (ওচৰলৈ গৈ), অব্রবীৎ = অবদৎ (কলে), মিত্র = সখে (বন্ধু), তে = তব অর্থাৎ মৃগস্য (তোমাৰ), কুশলম্ = শুভম্ (ভাল)?, মৃগেণ = হৰিণেন (হৰিণৰদ্বাৰা), উক্তম্ = কথিতম্ (কোৱা হ'ল), ত্বম্ = প্রশ্নকর্তা (তুমি অর্থাৎ প্রশ্নকর্তা), কঃ = কিম্নামক ঃ জাতি বা (কোন)?, সঃ = শৃগাল ঃ (সেই শিয়াল), ব্রুতে = ব্রবীতি (কলে), অহম্ = উত্তৰ কর্তা (উত্তৰদাতা অর্থাৎ মই) ক্ষুদ্রবুদ্ধিনামা = ক্ষুদ্রবুদ্ধিনামকঃ (ক্ষুদ্রবুদ্ধি নামৰ), জম্বুকঃ = শৃগালঃ (শিয়াল), অত্র অৰণ্যে = অস্মিন্ মহাৰণ্যে (এই অৰণ্যত), বন্ধুহীনো = বান্ধবৰহিতঃ (বন্ধুহীন), মৃতবৎ = পঞ্চত্বং প্রাপ্ত ইব (মৃত যেন), একাকী = অসহায়ঃ (অকলে), নিবসামি = নিবাসং কৰোমি (বাস কৰো), ইদানীম্ = সম্প্রতি (এতিয়া), ত্বাম্ =

শৃগালম্ (তোমাক অর্থাৎ শিয়ালক), মিত্রম্ = সুহৃদম্ (বন্ধুক), আসাদ্য = প্রাপ্য (পাই), পুনঃ = ভূয়ঃ (পুনৰ), সবন্ধুঃ = বান্ধবসহিতঃ (বন্ধুৰ সৈতে), জীৱলোকম্ = সংসাৰম্ (এই সংসাৰত), প্রবিষ্টঃ অস্মি = কৃত প্রৱেশঃ অস্মি (প্রবেশ কৰিছো), অধুনা = ইদানীম্ (এতিয়া), তব = মৃগস্য (তোমাৰ), অনুচৰেণ = সহচৰেণ সেবকেন বা (দাস অথবা অনুসৰণকাৰী হৈ), ময়া = শৃগালেন (মই অর্থাৎ শিয়ালে), সর্বথা= সদা (সদায়), ভৱিতব্যম্ ইতি = ভৱনীয়ম্ ইতি (থাকিম)। মৃগেণ = হৰিণেন (হৰিণৰ দ্বাৰা), উক্তম্ = অভিহিতম্ (কোৱা হ'ল), এবম্ = ইত্থমেব (এনেকুৱাই) অস্তু = ভবতু (হওঁক)।

ততঃ পশ্চাদ্ = মৃগবাসভূমিগমনানন্তৰম্ (ইয়াৰ পিচত), ভগবতি = ঐশ্বর্যাদি ষড়্গুণান্বিতে (ভগৱান), মৰীচিমালিনি সবিতৰি = আলোকমালাযুক্তে সূর্যে (সূর্য), অস্তংগতে = অস্তাচলং প্রাপ্তে সতি (অস্ত যোৱাত), তৌ = মৃগকাকৌ (হৰিণ আৰু কাউৰী), মৃগস্য = হৰিণস্য (হৰিণৰ), বাসভূমিং = নিবাসস্থানম্ (বাসভূমিলৈ), গতৌ = প্রাপ্তৌ (গমন কৰিলে), তত্র = তস্যাং বাসভূমৌ (সেই বাসভূমিত), চম্পকবৃক্ষশাখায়াম্ = চম্পকদ্রুমবিটপে (চম্পকবৃক্ষৰ শাখাত), সুবুদ্ধিনামা = তৎ নামধেয়ঃ (সুবুদ্ধি নামৰ), কাকো = বায়সঃ (কাউৰী), মৃগস্য = হৰিণস্য (হৰিণৰ), চিৰমিত্রম্ = প্রাচীনসখা (পুৰণি বন্ধু), নিবসতি = নিবাসং কৰোতি (বাস কৰে), তৌ = মৃগশৃগালৌ (হৰিণ আৰু শিয়াল), দৃষ্ট্বা = নিৰীক্ষ্য (দেখি), কাকঃ = বায়সঃ (কাউৰী), অবদৎ = অব্রবীৎ (কলে), সখে চিত্রাংগ! = মিত্র চিত্রাংগ (বন্ধু চিত্রাংগ!) অয়ম্ = এষঃ (এওঁ), কঃ = কিং নামধেয়ঃ (কোন), দ্বিতীয়ঃ = ত্বদ্ভিন্নঃ (দ্বিতীয়জন)?, মৃগঃ = হৰিণঃ (হৰিণে), ব্রুতে = কথয়তি (কলে), অয়ম্ = এষঃ (এওঁ), জম্বুকঃ = শৃগালঃ (শিয়াল), অস্মৎ সখ্যম্ = অস্মাকম্ মিত্রভাৱম্ (আমাৰ সৈতে মিত্রতা কৰিবলৈ), ইচ্ছন্ = বাঞ্ছন্ (ইচ্ছা কৰি), আগতঃ = সমায়াতঃ (আহিছে)। কাকঃ = বায়সঃ (কাউৰীয়ে), ব্রুতে = বদতি (কলে), মিত্র! = সখে! (বন্ধু!), অকস্মাৎ = সহসা (অকস্মাৎ অর্থাৎ হঠাৎ অহা), আগন্তুনা = অপৰিচিতেন (অপৰিচিত ব্যক্তিৰ), সহ মৈত্রী = সহ মিত্রলাভঃ (সৈতে মিত্রতা), ন যুক্তা = ন উচিতা (উচিত নহয়), তৎ = তস্মাদ্ হেতোঃ (সেইটো), ভদ্রম্ = শোভনম্ (ভাল), ন আচৰিতম্ = ন অনুষ্ঠিতম্ (আচৰণ কৰা নাই) ।

তথা চ উক্তম্ = অপি চ বদতি (আৰু সেয়েহে কোৱা হয়), অজ্ঞাতকুলশীলস্য = অবিদিতবংশস্বভাৱস্য (অপৰিচিত বংশ তথা স্বভাৱযুক্ত), কস্যচিৎ = যস্য কস্যাপি অপৰিচিতস্য (কোনো অপৰিচিত ব্যক্তিক), বাসঃ = স্বগৃহে আশ্রয়ঃ (নিজ গৃহত আশ্রয়), ন দেয়ঃ = দাতুম্ অনর্হঃ (দিয়া উচিত নহয়)। হি = যতঃ (যিহেতু), মার্জাৰস্য = বিড়ালস্য (মেকুৰীৰ), দোষেণ = অপৰাধেন অবগুণেন বা (দোষৰ দ্বাৰা), জৰদ্গৱঃ = এতন্নামকঃ (জৰদ্গব নামৰ), গৃধ্রঃ = দাক্ষায্যঃ (শগুণ), হতঃ = ব্যাপাদিতঃ (মৃত্যু মুখত পৰিল)।

১৩.৬.২ উপকাহিনীৰ অসমীয়া অনুবাদ

মগধদেশত চম্পকবতী নামৰ এখন অতি বিশাল অৰণ্য আছিল। সেই অৰণ্যত বহুকালৰ পৰা অতি স্নেহেৰে এটা হৰিণ আৰু এটা কাউৰী বাস কৰি আছিল আৰু নিজমনে ভ্ৰমণ কৰি থকা হৃষ্টপুষ্ট সেই হৰিণটো কোনো এক শিয়ালৰদ্বাৰা দৃষ্ট হ'ল (শিয়ালে দেখা পালে)। তাক দেখি শিয়ালটোৱে চিন্তা কৰিলে - বাহ ! ইয়াৰ অতি সুন্দৰ সুস্বাদু মাংস মই কেনেকৈ খাওঁ ? ভাল বাৰু, প্ৰথমে বিশ্বাস জন্মাওঁ, এই বুলি ভাবি ওচৰলৈ গৈ ক'লে - 'বন্ধু', তোমাৰ ভালনে ?' হৰিণটোৱে কলে - 'তুমি কোন' ? শিয়ালটোৱে ক'লে - মই ক্ষুদ্ৰবুদ্ধি নামৰ শিয়াল। এই অৰণ্যত বন্ধুবান্ধৱ অবিহনে মৃত প্ৰাণী, যেন হৈ অকলেই বাস কৰিছো, বৰ্তমান তোমাক মিত্ৰ হিচাপে লাভ কৰি পুনৰ বন্ধুসহিতে সংসাৰত প্ৰৱেশ কৰিছো। এতিয়া তোমাৰ দাস হৈ মই সকলোপ্ৰকাৰে থাকিঁম। হৰিণটোৱে ক'লে - ভাল বাৰু, এনেকুৱাই হওঁক।

ইয়াৰ পিচত হৰিণ আৰু শিয়াল দুয়োটাই আলোকমালাযুক্ত সূৰ্য্য অস্ত যোৱাত হৰিণৰ বাসস্থানলৈ গমন কৰিলে। সেই বাসভূমিত চম্পকবৃক্ষৰ শাখাত হৰিণৰ পুৰণি বন্ধু সুবুদ্ধি নামৰ কাউৰী এটা বাস কৰি আছিল। হৰিণ আৰু শিয়াল দুয়োটাকে দেখি কাউৰীয়ে কলে - 'বন্ধু চিত্ৰাংগ, এওঁ দ্বিতীয়জন কোন' ? হৰিণটোৱে কলে- 'এইটো শিয়াল; আমাৰ সৈতে মিত্ৰতা কৰিবলৈ ইচ্ছা কৰি আহিছে।' কাউৰীয়ে কলে - 'বন্ধু, অকস্মাৎ অহাজনৰ সৈতে মিত্ৰতা কৰা উচিত নহয়। (তুমি) সেইটো ভাল আচৰণ কৰা নাই।

আকৌ যিহেতু কোৱা হৈছে- অপৰিচিত বংশ তথা স্বভাৱযুক্ত কোনো ব্যক্তিক আশ্ৰয় দিয়া উচিত নহয়। কাৰণ মেকুৰীৰ দোষত জৰদ্গব নামৰ শগুণটো মৃত্যু মুখত পৰিল।

জানি থোৱা ভাল

ওপৰৰ উপকাহিনীত পোৱা কিছুমান উল্লেখযোগ্য সংস্কৃতপদ শব্দৰ সমাস ভাঙিলে এনেদৰে ৰূপ পোৱা যায়—

১) মৃগকাকৌ = মৃগঃ চ কাকঃ চ, (দ্বন্দ্ব সমাস)।

২) বন্ধুহীনঃ = বন্ধুনা হীনঃ (তৃতীয়া তৎপুৰুষ)

৩) জীবলোকম্ = জীৱানাং লোকঃ (ষষ্ঠী তৎপুৰুষ) তম্।

৪) বাসভূমিম্ = বাসস্য ভূমিঃ , (ষষ্ঠী তৎপুৰুষ) তাম্।

৫) চম্পকবৃক্ষশাখায়াম্ = চম্পকস্য বৃক্ষঃ (ষষ্ঠী তৎপুৰুষ), চম্পকবৃক্ষঃ তস্য শাখা (ষষ্ঠী তৎপুৰুষ), তস্যাম্।

৬) হৃষ্টপুষ্টাংগঃ = হৃষ্টং চ পুষ্টং চ (দ্বন্দ্বসমাস) হৃষ্টপুষ্টে, তাদৃশীনি অংগানি যস্য সঃ (বহুব্রীহি)।

ঠিক একেদৰে কিছুমান ক্ৰিয়াপদ ভাঙি পোৱা ৰূপ তলত দেখুওৱা হ'ল—

নিবসতঃ — নি- √ৱস্ + তস্

দৃষ্ট্বা — দৃশ্ + ক্ত্বাচ্

অচিন্তয়ৎ — চিন্ত্ + লঙ্ দ

ভৱতু — ভূ + লোট্ তু

আসাদ্য — আ — সদ্ + ল্যপ্

অৱদৎ — ৱদ্ + লঙ্ দ

আগত — আ - গম্ + ক্ত

অগ্ৰগতি নিৰীক্ষণ

প্ৰশ্ন নং ১১ঃ অধ্যায়টোত থকা উপকাহিনীটোৰ নাম কি ?

.....

প্ৰশ্ন নং ১২ঃ মগধদেশত থকা অৰণ্যখনৰ নাম কি হ'ব তলত উল্লেখ কৰা নামসমূহৰ পৰা শুদ্ধ উত্তৰটো বাচি লওঁক।

ক) ৰূপকবতী খ) চম্পকবতী গ) জাম্বুকবতী।

.....

প্ৰশ্ন নং ১৩ঃ অৰণ্যখনত থকা হৰিণ আৰু কাউৰীটোৰ নাম কি কি ?

.....

প্ৰশ্ন নং ১৪ঃ টেঙৰ শিয়ালটোৰ নাম কি বুলি উল্লেখ কৰা হৈছে?

.....

প্ৰশ্ন নং ১৫ঃ কাহিনীটোত কাউৰীয়ে উল্লেখ কৰা উপদেশমূলক শ্লোকটো মুখস্থ লিখঁক।

.....

১৩.৭ অধ্যয়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

ওপৰত কৰি অহা আলোচনাৰ অন্তত আপুনি -

- প্ৰাচীন ভাৰতীয় গল্প সাহিত্যৰ বিষয়ে কিছু চমু আভাস লাভ কৰিলে।
- হিতোপদেশ গ্ৰন্থখনৰ এক সম্যক ধাৰণা পালে।
- হিতোপদেশৰ আৰম্ভনিতে থকা বিভিন্ন নীতিশিক্ষামূলক কথাৰ আভাস লাভ কৰিলে।

- মিত্রলাভৰ বিষয়ে সাধাৰণ পৰিচয় লাভ কৰিলে।
- মিত্রলাভত উল্লেখ থকা উপকাহিনীসমূহৰ নাম গম পালে।
- মিত্রলাভৰ মূলকাহিনীৰ লগতে এটি উপকাহিনীৰো সংস্কৃত পাঠ এই অধ্যায়টোত পঢ়িবলৈ সক্ষম হ'ল।

১৩.৮ অধিক জানিবলৈ

১) গিৰি, কপিলদেব, সম্পাদক; *নাৰায়ণ বিৰচিত হিতোপদেশ মিত্রলাভঃ* চৌখম্বা পাব্লিশর্স, বাৰাণসী - ২২১০০১ (ভাৰত)।

২) শর্মা, ডঃ মুকুন্দ মাধৱ, *হিতোপদেশ,* অসম প্রকাশন পৰিষদ, ৯ ম সংস্কৰণ, ২০০০, গুৱাহাটী- (বামুনীমৈদাম)।

৩) Kale, M.R, *The Hitopadesa of Narayana*, Motilal Banarsidass Publishers Private Limited, 6th edition, 2004, New Delhi - 7

৪) শর্মা, ডঃ থানেশ্বৰ, *সংস্কৃত সাহিত্যৰ ইতিবৃত্ত,* চন্দ্রপ্রকাশ, গুৱাহাটী।

১৩.৯ অগ্রগতিৰ খতিয়ান

১নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ গুণাঢ্যই "বৃহৎকথা" আৰু সোমদেৱে "কথাসৰিৎসাগৰ" ৰচনা কৰিছিল।

২নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ হিতোপদেশ গ্রন্থখনৰ ভাগ চাৰিটা আৰু সেইবোৰৰ নাম হ'ল -মিত্রলাভ, সুহৃদভেদ, বিগ্রহ আৰু সন্ধি।

৩নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ বিদ্যাই মানুহক বিনয়ী কৰে।

৪নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ বিদ্যাহীন ব্যক্তিক পশুৰ লগত তুলনা কৰা হৈছে।

৫নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ পাটলিপুত্রৰ ৰজাজনৰ নাম সুদর্শন আৰু তেওঁৰ তিনিজন পুত্র আছিল।

৬নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ মিত্রলাভৰ প্রথম শ্লোকটো এনেদৰে উল্লেখ আছে-

কাব্যশাস্ত্রবিনোদেন কালো গচ্ছতি ধীমতাম্।
ব্যসনেন চ মূর্খাণাং নিদ্রয়া কলহেন বা ।।

অর্থাৎ বুদ্ধিমানৰ সময় কাব্যশাস্ত্র অধ্যয়নৰ পৰা পোৱা আনন্দৰ দ্বাৰা পাৰ হয়, অজ্ঞানীসকলৰ